

УДК 81'27: 161.2

КЛАСИЧНИЙ ЛЬВІВСЬКИЙ РЕГІОЛЕКТ І ЙОГО СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Олеся Палінська

*Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна
palinska_o@yahoo.com*

У статті розглянуто формування класичного львівського регіолекту. На основі проведеного пілотного дослідження шляхом анкетування респондентів із різних регіонів України з'ясовано уявлення мовців про зміст цього терміна, зокрема їх ставлення до ідіому, окреслено маркери, за якими мовлення ідентифікується як «львівське» тощо. На основі порівняння оцінок мовців і результатів проведеного лінгвістичного аналізу виявлено відмінності між уявленнями мовців і реальними рисами львівського регіолекту.

Ключові слова: регіолект, мовлення Львова, регіональна ідентичність, ставлення до мови.

Увага до мовлення полікультурних та багатомовних міст у сучасній лінгвістиці зростає. Львів як місто з тривалою історією успішного співжиття багатьох етносів має специфічний регіолект, який з часом трансформувался. Його вивчення дає змогу з'ясувати специфічні риси, а також виробити теоретичні узагальнення, які сприятимуть розкриттю бі- та полілінгвізму загалом.

Дослідження львівського регіолекту має тривалу історію. Серед класичних праць варто назвати праці Я. Рудницького [3], О. Горбача [5] (середина ХХ ст.), а також лексикон, укладений співробітниками Інституту українознавства імені І. Крип'якевича [7]. Робота Я. Рудницького присвячена говірці лише одного передмістя Львова, Знесіння; дослідження О. Горбача стосується українського аргю, причому він збирав матеріали не лише у Львові, але і в інших містах. Багато матеріалів зникло у воєнних лихоліттях, і довелося відновлювати записи вже на еміграції, відтворюючи їх з пам'яті, а також звертаючись по допомогу до інших львів'ян-емігрантів у Німеччині [5: 7]. Авторки «Лексикону львівського» як джерельну базу використали власні спостереження за словниковим фондом львів'ян, а також художню та мемуарну літературу. Однак у наведених дослідженнях немає результатів масових опитувань та інших методів, застосованих у соціолінгвістиці для збору лінгвістично достовірної інформації, немає зібраних та опрацьованих корпусів сучасного львівського мовлення, а тому відсутні й комплексні характеристики цього явища.

Мета статті – виявити ставлення носіїв мови до «львівського» регіолекту, розкрити складові цього поняття і показати його трансформацію, насамперед у свідомості носіїв, на сучасному етапі. Ця мета передбачає такі завдання: окреслити зміст поняття «львівський» регіолект; за допомогою анкетування респондентів у різних регіонах України виявити ставлення носіїв мови до цього ідіому; проаналізувати результати з погляду регіональних, вікових, гендерних тощо особливостей респондентів; порівняти результати дослідження з даними, отриманими під час збору пілотного корпусу львівського мовлення (2007).

Термін «регіолект» розуміємо, за О. Гердом, як «особливу форму усного мовлення, в якій уже втрачено багато архаїчних рис діалекту, розвинулись нові особливості. Це форма, яка, з одного боку, не досягла ще статусу літературної мови, а з іншого, – через наявність багатьох рис, що ареально варіюються, не збігається повністю і з міським просторіччям. Регіолекти охоплюють ареал низки суміжних діалектів, включаючи сюди міста і селища і тим самим досить значні групи того чи іншого етносу» [4: 23].

Регіолект може охоплювати низку населених пунктів, тому твердження про «регіолект одного міста» є безпідставними. Однак специфіка сприйняття Львова і характерного для нього мовлення пересічними мовцями, пов'язана з формуванням характерної «міської» ідентичності, породила міф про особливості саме львівського мовлення, відмінність його від інших, навіть наближених регіолектів.

Вивчення ставлення до мови чи її окремого варіанта (*language attitude*) засвідчує про важливий напрям у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях, що розпочався від 70-х рр. минулого століття (розгорнута бібліографія з цього питання див., зокрема, в [1]). Серед основних завдань досліджень цього напрямку – ставлення до мови загалом, мотиви вивчення тієї чи тієї мови, статус мови чи її носіїв, мовні зміни (у межах певної мовленнєвої спільноти чи загалом у суспільстві), лояльність щодо мовних питань, ставлення мовної меншини до своєї власної нестандартної мови чи діалекту (мовна самоповага) і т. ін.

Під час аналізу будь-якого з названих питань можуть виникати обставини, безпосередньо не пов'язані з метою дослідження. Скажімо – парадокс спостерігача, який означає, що сам факт ставлення запитання спотворює відповідь, викликає небажані емоції. Тоді важливо, хто ставить запитання, де, коли, як тощо. Наприклад, відомо, що часто учні під час опитування стосовно рідної мови і мов, які вони найчастіше використовують, дають «правильні» відповіді, тобто такі, які, на їхню думку, хоче одержати вчитель. Щоб максимально уникнути таких результатів, ми вивчали ставлення мовців до львівського ідіому не тільки через анкетування, а й неформальні інтерв'ю, коли за допомогою додаткових запитань можна з'ясувати думки респондентів.

Отож внаслідок проведеного пілотного дослідження у вигляді анкетування (березень–квітень 2010 р.) отримано 45 анкет з таким географічним розташуванням респондентів: Львів (12); Львівська область (13); інші регіони України: Київ (7), Суми (7), Хмельницький (1), Рівненська обл. (2), Волинська обл. (1), Тернопільська обл. (1), Івано-Франківська обл. (1).

На загальні запитання щодо існування львівського регіолекту респонденти дали такі відповіді:

– На Вашу думку, чи існує особливий «львівський» варіант мови?

так: 89% ні: 11%

– На Вашу думку, чи існував такий варіант історично?

так: 69% ні: 31%

– Чи можете Ви, почувши, як говорить людина, сказати, що це львів'янин/львів'янка?

так: 75% ні: 25%

Позірною є однотайність респондентів (більшість із них визнає існування та історичну традицію львівського регіолекту, який відрізняється від сусідніх) насправді приховує великі розбіжності в оцінках. Аналіз розгорнутих питань анкет, а також паралельно проведені інтерв'ю показали, що респонденти під «львівським» варіан-

том мови мають на увазі зовсім різні речі, а саме: класичний регіолект початку ХХ ст., мовлення сучасного Львова, міф про львівське мовлення.

Проаналізуємо кожну з цих складових зосібна.

1. *Класичний регіолект.* Мовлення Львова формувалося упродовж століть існування міста, але саме період Австро-Угорщини і наступні, міжвоєнні, роки спричинились до витворення міфу Львова, його неповторної культури і мови, т. зв. львівської гвари (пол. *gwara lwowska*) – говір, що сформувався у Львові і його околицях внаслідок змішання української і польської мов, із вкрапленнями німецької та єврейської лексики. На думку деяких дослідників, це складова південнокреського діалекту польської мови [2]. Суміш польської, української та єврейської мов, що побутувала в підавстрійській Україні, також іноді називають «балак». У міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.) львівську гвару масово популяризували. У цей період нею творив Вітольд Шольгіня (автор книг про Львів та сценарист Львівського польського радіо), Мар'ян Гемар (поет, сатирик, пісняр), Адам Голлянек (письменник-фантаст, публіцист). На гварі від 1933 до 1939 р. у загальнопольському ефірі регулярно транслювали популярну передачу львівського радіо «На веселій львівській хвилі», яку вели її автори – польські актори Генрік Фогельфангер (Тонько) та Казімеж Вайда (Щепцьо).

Отже, серед основних складових формування класичного львівського регіолекту слід назвати, насамперед: формування «львівської» ідентичності після розпаду Австро-Угорської імперії, активне побутування «балаку» як форми львівського просторіччя, популяризацію «львівської» мови.

На початку ХХ ст. у Львові склалася така мовна ситуація: за переписом 1931 р., більшість населення Львова становили поляки, на другому місці – євреї, і лише на третьому – українці (сумарно вони становили приблизно 11% від загальної кількості населення) (табл. 1) [6].

Таблиця 1

Склад населення Львова

Населення	Кількість (тис. осіб)	% до підсумку
Українці	24,245	7,8
Русини	10,829	3,5
Поляки	198,212	63,5
Євреї	75,316	24,1
Інші	3,566	1,1

Реально лише частина українськомовного населення була носіями літературної української мови (західноукраїнського варіанта); більшість, а це передусім жителі передмістя, були носіями регіонального варіанта, який згодом дав початок «львівській гварі», активно популяризованій у 30-х.

Респонденти, які мали на увазі під «львівським» мовленням класичний львівський регіолект, позиціонували його існування з ХVІІІ ст. (іноді – з ХІХ ст.), у додаткових коментарях відзначали 30-ті рр. ХХ ст. як час його особливого розквіту. У відповідях на запитання мовного блоку респонденти описують насамперед риси саме цього ідіому.

2. *Мовлення сучасного Львова.* Історичні події кардинально змінили національний склад населення Львова, і місто з польсько-єврейського перетворилося на переважно українське (табл. 2).

Таблиця 2

Національний склад Львова (за переписом 2001 р.)

Населення	Кількість (тис. осіб)	% до підсумку
Українці	639,0	88,1
Росіяни	64,6	8,9
Поляки	6,4	0,9
Білоруси	3,1	0,4
Євреї	1,9	0,3
Вірмени	0,8	0,1

Разом з попередніми жителями місто практично втратило і своє специфічне мовлення. Натомість посилилася питома вага української мови – у більш «чистому» літературному її варіанті, а також західноукраїнських діалектів, насамперед наддністрянського і бойківського. Вплив польської мови суттєво обмежився, оскільки ситуація безпосереднього мовного контакту замінилася на контакт опосередкований – через близькість польського кордону, можливість часто бувати в Польщі, а також слухати польське радіо і дивитися телебачення.

«Львівське» мовлення як мовлення сучасного Львова розуміють лише представники молодшого покоління (вікова група 17–25 років), причому це самі жителі Львівської області. Вони відзначають у мовному блоці наявність таких лексем, як «тіпа», «кароче», а також пом'якшення шиплячих приголосних як характерну фонетичну рису.

3. *Міф про львівське мовлення.* Різка зміна ідентичності львів'ян, що відбулася в середині ХХ ст., не могла не позначитися на уявленнях про львівське мовлення: воно, як і взагалі все, що було пов'язане зі «старим добрим Львовом», тобто австрійськими, а потім і польськими часами, опоетизовувалося і міфологізовувалося. Саме мовлення стало основним маркером специфічної львівської ідентичності. Основні тези міфу про львівське мовлення, виявлені в результаті анкетування, такі: специфічне львівське мовлення існує від часу заснування міста; у Львові говорять не так, як в інших регіонах, навіть у Західній Україні.

Респонденти, які виявляють міфологізовані уявлення про львівське мовлення, – як правило, це представники інших регіонів України (не Львова і Львівщини), кожен з них бував у Львові, але уявлення про мовний портрет міста вони склали радше за анекдотами і популярними стереотипами, ніж за власними спостереженнями. Зокрема, показовими є розбіжності між характеристиками темпу мовлення – від «дуже швидкий» до «дуже повільний», іноді навіть в тій самій анкеті: респондент чув, як говорять львів'яни, і сприйняв це мовлення як надто швидке, водночас, на основі популярних історій про галичан, зокрема львів'ян, знає, що вони говорять повільно і розважливо.

Ставлення респондентів до «львівської» мови (за результатами анкетування) виявляє, що в основному вони оцінюють саме міфологізовані уявлення про регіолект. Тому, за винятком одного респондента (мешканця Львівської області, для якого мова Львова – це русифікована мова міста, на протигагу до звичного йому діалектного мовлення), усі реакції позитивні або нейтральні: мені подобається (19); це звучить престижно (5); це мовлення має особливий шарм (23); хотів би/хотіла б також вміти

так говорити (1); гарно, але тільки коли це використовується в літературних творах (1); нейтральне ставлення (6); так говорять тільки неосвічені люди (0); це «сільський» діалект (0); мені не подобається (1); інше (вказіть).

Те, що респонденти аналізують не реальне мовлення, яке можна почути на львівських вулицях, а міфологізовані уявлення про нього, підтверджують і відповіді на мовний блок запитань. Скажімо, у відповідь на питання «За чим Ви визначаєте мовлення як «львівське»?» респонденти наводили передусім специфічну лексику та фразеологію, зокрема: *філіжанка* (горня для кави), *вар'ят* (божевільний), *шпацер* (прогулянка), *мешти* (туфлі), *обцаси* (каблуки), *пулярес* (гаманець), *гербата* (чай); *най тя качка копне, то ся зробе, холера ясна* і т. д. Ці та подібні слова і вислови, які респонденти завжди представляють як незаперечні докази існування специфічного львівського регіолекту, як бачимо, низькочастотні й обмежуються, як правило, побутовою сферою. Слід зазначити, що в пілотному корпусі текстів, який ми зібрали 2007 р., така лексика практично не зафіксована – вона становить приблизно 2% від загального корпусу, причому респондентами там виступали переважно носії класичного львівського регіолекту, а теми, запропоновані для обговорень, мали б наштукувати на використання саме такої лексики. Інші риси: характерна інтонація, специфічні звуки, темп мовлення, граматичні та словотвірні особливості, специфічна побудова речень (тобто те, що передусім і визначає характер ідіому) зрідка потрапляють до рефлексій респондентів (за винятком професійних філологів).

Додаткове інтерв'ювання, проведене після заповнення анкет, виявило цілу низку суперечностей. Зокрема, на запитання «Чи можете Ви, почувши, як говорить людина, сказати, що це львів'янин/львів'янка?» багато респондентів з інших регіонів України впевнено відповідали «так», але в подальшій бесіді визнавали, що не зможуть вирізнити за мовленням, з якої саме частини Західної України походить мовець. Стосовно запитань мовного блоку респонденти переважно зазначали як маркер львівського мовлення специфічну лексику, згодом називали також характерні інтонаційні риси. Утім, насправді, як з'ясувалося в ході інтерв'ю, респонденти, як правило, ідентифікують «західноукраїнське» мовлення навіть у невеликих текстових фрагментах, почутих ними, наприклад, по телебаченню чи по радіо. Очевидно, що в таких текстах не йдеться ні про характерні лексеми (які, як уже зазначалося, переважно мають вузьку сферу вживання), ні навіть про яскраві фонетичні риси, а радше про особливості побудови речень, використання нехарактерних для літературної мови елементів.

На основі розподілу відповідей на запитання анкети окреслимо три групи респондентів.

Наймолодша вікова група (17–25 років) найменш схильна розглядати львівське мовлення як міфологізований ідіом. Саме ці респонденти виявили такі риси львівського мовлення: наявність сленгових слів, російськомовні елементи (лексичні, фонетичні). Представники середнього та старшого покоління (групи 46–60 років і 61 і більше) однозначно позиціонують львівське мовлення як історично тривале і неперервне (часто – від заснування міста), наділене яскравими індивідуальними рисами, сильно архаїзованими.

За гендерними ознаками відповіді мало відрізняються. Єдина розбіжність – у кількості вибраних варіантів відповідей: респонденти жіночої статі вибирали в середньому 1,8 варіанта, а також додавали свої варіанти, тоді як чоловіки переважно обмежувалися одним варіантом відповіді.

Серед інших релевантних ознак респондентів слід назвати насамперед освіту (респонденти з вищою гуманітарною освітою дають найбільш вичерпні і фахові відповіді), а також місце проживання – місто чи село: носії діалектів або навіть містечкових говірок сприймають мовлення Львова як «зіпсуте», «русифіковане», тобто як таке, що сильно відрізняється і від стереотипу львівського мовлення як «найбільш правильного» і «найбільш українського», і від їхнього рідного діалекту.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки: «експертна оцінка» носіїв мови засвідчує, що респонденти позиціонують існування львівського регіолекту; основною ознакою львівського регіолекту називають наявність специфічної лексики; зібраний корпус текстів засвідчує мінімальну частотність запозичених лексем (польських, німецьких, ідиш тощо), а також специфічно «львівських» лексем; реальні ознаки «львівського» мовлення (фонетичні, зокрема інтонаційні та акцентуаційні, синтаксичні) зрідка потрапляють до «експертних оцінок».

Здійснене пілотне дослідження сприяє збагаченню методик опису львівського ідіому, акцентує на ставленні мовців до цього мовного варіанта, а також виявляє перспективи аналізу, а саме: розкриття елементів ідіому, і не тільки лексичних, а й характерної інтонації, специфічних звуків, темпів мовлення, граматичних та словотвірних особливостей, специфічної побудови речень тощо.

1. Bibliography on Language Attitude Research [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/540/attitudes/susanetr.html>.
2. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 [Електронний ресурс] / Z. Kurzowa. – Kraków, 1983. Доступно з: <http://www.staff.amu.edu.pl>.
3. Rudnycki J. Lemberger ukrainische Stadtmundart (Znesinnja) / Jaroslav Rudnycki. – Leipzig, 1943. – 195 s.
4. Герд А. С. Введение в этнолингвистику : курс лекций и хрестоматия / А. С. Герд. – СПб. : Изд-во С.-петерб. гос. ун-та, 2001. – 458 с.
5. Горбач О. Арго в Україні / Олекса Горбач. – Львів : Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – 636 с. – (Серія «Діалектологічна скриня»).
6. Львів у цифрах : Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Львів, 1938. – Доступно з: <http://www.mankurty.com/ogonovski1.html>.
7. Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Наталя Хобзей, Ксеня Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш. – Львів : Ін. українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с. – (Серія «Діалектологічна скриня»).

CLASSICAL LVIV REGIONAL DIALECT AND ITS MODERN INTERPRETATIONS

Olessia Palinska

*Lviv Polytechnic National University
12, Bandery Str., 79013, Ukraine
palinska_o@yahoo.com*

The article discusses formation of classical Lviv dialect. The pilot study conducted by questioning the participants from different regions of Ukraine helped to discover ways of understanding this term and, in particular, of idiom. It examines the markers according to which the language is identified as «Lviv dialect». Based on comparing speakers' assessment and results of linguistic analysis the differences between speakers' perception and real features of Lviv regional dialect have been revealed.

Key words: regional dialect, Lviv regional speech, regional identity, attitude to language.

**КЛАССИЧЕСКИЙ ЛЬВОВСКИЙ РЕГИОЛЕКТ
И ЕГО СОВРЕМЕННЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ****Олеся Палинская**

*Национальный университет «Львовская политехника»
ул. С. Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина
palinska_o@yahoo.com*

В статье рассмотрено формирование классического львовского региолекта. На основе проведенного пилотного исследования путем анкетирования респондентов из разных регионов Украины выяснено представление говорящих о содержании данного термина, в частности их отношение к идиому, очерчены маркеры, по которым речь идентифицируется как «львовская» и т. д. На основе сравнения оценок говорящих и результатов проведенного лингвистического анализа выявлены различия между представлениями говорящих и реальными чертами львовского региолекта.

Ключевые слова: региолект, речь Львова, региональная идентичность, отношение к языку.

Стаття надійшла до редколегії 30.06.2010

Прийнята до друку 17.09.2010